

Барчук Володимир Олексійович

аспірант кафедри публічного управління та адміністрування

Полтавського державного аграрного університету

Barchuk Volodymyr

Graduate Student of the Department of Public Management and Administration

Poltava State Agrarian University

ORCID: 0009-0000-3280-5784

**РОЛЬ ДЕРЖАВИ ЩОДО РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТА СОЦІАЛЬНОГО
ПІДПРИЄМНИЦТВА**

**THE ROLE OF THE STATE IN THE DEVELOPMENT OF SOCIAL
RESPONSIBILITY OF ENTERPRISES**

***Анотація.** Вступ. Трансформація економічних відносин відбувається під впливом багатьох чинників, серед яких найбільш помітними є конкуренція і державне регулювання. Позитивні впливи конкуренції, як от збільшення уваги до якості та різноманіття продукції, може нівелюватися такими її негативними проявами, як надмірне здешевлення виробництва товарів на шкоду якості, інформаційне маніпулювання, яке заважає споживачам зробити усвідомлений вибір, забруднення довкілля промисловими викидами, що змушує державу застосовувати все більш витончені заходи захисту прав споживачів і суспільних інтересів. Регуляторні заходи держави адміністративного, економічного, організаційного характеру закріплюються в законах, і їх порушення передбачає юридичну відповідальність підприємців, а отже і репутаційні втрати. Тому всередині компаній, у першу чергу, великих, на добровільній*

основі починають формуватися внутрішні правила, побудовані на етичних норма та відповідальності підприємців за вплив їхньої діяльності на людей, довкілля і суспільні відносини. Таким чином держава детермінує формування умов для зближення інтересів бізнесу, влади і суспільства, що обумовлює виникнення наукового інтересу до процесу перетворення добровільності соціальної відповідальності в обов'язок і розвитку соціального підприємництва.

Метою статті є обґрунтування ролі держави у забезпеченні розвитку соціальної відповідальності підприємств та соціального підприємництва шляхом використання регуляторного механізму.

Матеріали і методи. В роботі над статтею були використані: нормативно-правові акти, що мали вплив на посилення соціальної відповідальності підприємств; аналітичні огляди вітчизняних та зарубіжних дослідників; наукові статті з питань взаємодії держави і бізнесу в процесі розвитку соціальної відповідальності. Були використані методи етимологічного аналізу – для пояснення значення термінів; компаративного аналізу – з метою виявлення спільного і відмінного в методах державного впливу на розвиток соціальної відповідальності підприємств в різних країнах, узагальнення – для обґрунтування концептуальних положень державної політики підтримки соціальної відповідальності підприємств.

Результати. Стаття вміщує результати наукового аналізу підходів до пояснення сутності поняття «соціальна відповідальність підприємств та систематизацію причин, які викликали зміну підприємницької поведінки. Встановлено відмінності та схожість в заходах державної регуляторної політики, спрямованій на підтримку соціальної відповідальності підприємств. Обґрунтовано концептуальні положення використання державного регуляторного механізму, спрямованого на збалансування інтересів різних суспільних груп і держави в цілому. Встановлено, що

регуляторна роль держави має суттєве значення для управління підприємствами, оскільки без належного впливу соціальна відповідальність, заснована на добровільній корекції бізнес-поведінки, може звужуватися.

Перспективи. Для подальших досліджень важливим є розмежування обов'язкової відповідальності бізнесу, встановленої законом, та добровільної відповідальності, яка саме і потребує державної підтримки для заохочення інших підприємств переорієнтовувати практику ведення бізнесу на принципи соціальної відповідальності.

Ключові слова: соціальна відповідальність, соціальне підприємництво, державна підтримка, регуляторна політика.

Summary. *Introduction. The transformation of economic relations takes place under the influence of many factors, among which competition and state regulation are the most noticeable. The positive effects of competition, such as increased attention to the quality and variety of products, can be offset by such negative manifestations as excessive cheapening of the production of goods to the detriment of quality, information manipulation that interferes with consumers to make a conscious choice, pollution of the environment by industrial emissions, which forces the state to apply increasingly sophisticated measures to protect consumer rights and public interests. State regulatory measures of an administrative, economic, and organizational nature are enshrined in laws, and their violation involves legal liability of entrepreneurs, and therefore reputational losses. Therefore, within companies, primarily large ones, internal rules are being formed on a voluntary basis, based on ethical norms and the responsibility of entrepreneurs for the impact of their activities on people, the environment and social relations. In this way, the state determines the formation of conditions for the convergence of the interests of business, government and society, which causes the emergence of scientific interest in the process of turning voluntary*

social responsibility into an obligation and development of social entrepreneurship.

The purpose of the article is to substantiate the role of the state in ensuring the development of social responsibility and social entrepreneurship of enterprises through the use of a regulatory mechanism.

Materials and methods. In the work on the article, the following were used: regulatory and legal acts that had an impact on strengthening the social responsibility of enterprises; analytical reviews of domestic and foreign researchers; scientific articles on the interaction of the state and business in the process of developing social responsibility. Methods of etymological analysis were used - to explain the meaning of terms; comparative analysis - in order to identify common and different methods of state influence on the development of social responsibility of enterprises in different countries, generalization - to substantiate the conceptual provisions of the state policy of supporting social responsibility of enterprises.

The results. The article contains the results of a scientific analysis of approaches to explaining the essence of the concept of "social responsibility of enterprises and systematization of the reasons that caused a change in entrepreneurial behavior. Differences and similarities in the measures of the state regulatory policy aimed at supporting the social responsibility of enterprises have been established. The conceptual provisions of the use of the state regulatory mechanism aimed at balancing the interests of various social groups and the state as a whole are substantiated. It has been established that the regulatory role of the state is of essential importance for the management of enterprises, since without proper influence, social responsibility based on voluntary correction of business behavior can be narrowed.

Discussion. For further research, it is important to distinguish between mandatory business responsibility established by law and voluntary responsibility, which is exactly what needs state support to encourage other

enterprises to reorient their business practices to the principles of social responsibility.

Key words: *social responsibility, social entrepreneurship, state support, regulatory policy.*

Постановка проблеми. Тривалий час конкурентна економіка змушувала кожного суб'єкта ринкових відносин докладати значних зусиль для відстоювання власних інтересів. Спрямовуючи свої зусилля на максимізацію вигід, кожний суб'єкт намагався забезпечити для себе більше вигідне становище на ринку, не зважаючи на моральні аспекти діяльності, спрямованої на «знищення» конкурентів. Загострення ринкового протистояння викликало розвиток негативних суспільних процесів: зубожіння значної частини населення і економічне розшарування, концентрацію економічної (а з нею і політичної) влади в руках небагатьох капіталістів, безконтрольність використання природних ресурсів і забруднення довкілля. Тому держава взяла на себе роль регулятора, запроваджуючи законодавчі вимоги та обмеження, що мали слугувати збалансуванню інтересів різних соціальних груп [1]. Як відмітив М. Фрідман: «Панівною турботою в демократичних країнах став добробут, а не свобода» [2, с. 20], одночасно застерігаючи, що надмірний державний контроль може бути більш шкідливим, ніж необмежена свобода, приєднуючи таким чином свій голос до інших прихильників економічного лібералізму [3; 4; 5]. Відповідні зміни привели до появи бізнес-практик, що базуються «на моральних принципах, дотриманні законодавства та повазі до громади, навколишнього середовища та інших людей» [6], які отримали назву корпоративної соціальної відповідальності (КСВ). Отже, формування державою умов для зближення інтересів бізнесу, влади і суспільства обумовлює необхідність дослідження процесу перетворення добровільності

соціальної відповідальності підприємств в обов'язок та розвитку соціального підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До аналізу літературних джерел були залучені наукові роботи, які доцільно розділити на дві групи: роботи, автори яких досліджували вплив держави на формування КСВ, і роботи, спрямовані на вивчення феномену соціального підприємництва. До першої групи слід віднести фундаментальні твори Ф. Гаєка [4], Л. фон Мізеса [3], Г. А. Саймона [5] та М. Фрідмана [2], у яких автори, обстоюючи ліберальну концепцію, наполягали також і на дотриманні певних ціннісних установок, які мають формувати відповідальність власників бізнесу перед суспільством. Виникненню концепції соціальної відповідальності підприємств (для позначення якої будемо вживати загальноприйнятий в західній науковій літературі термін «корпоративна соціальна відповідальність» – КСВ), як і виникненню будь-якої іншої соціальної інновації, маємо завдячувати окремим особистостям – бізнесменам, філантропам, євангелістам. Однією з вражаючих книг періоду становлення ідеї КСВ є твір Ендрю Карнегі «Євангеліє багатства», написаний у 1889 р. [7], де він пропонує витратити статки мільйонерів на кілька «найкращих цілей» – університети, бібліотеки, медичні установи, громадські парки тощо. Загалом же розробка концепції КСВ і сучасних дефініційних конструкцій починається з 50-х років минулого століття зусиллями таких учених, як Г. Боуен [8], Б. Селекман [9], Р. Карсон [10] та багатьох інших. Соціальне підприємництво є новою формою організації економічного життя, основу для якої заклало КСВ. Оскільки соціальне підприємництво є соціальною інновацією, яка викликає неабиякий дослідницький інтерес, можна знайти безліч робіт, присвячених відповідній тематиці, і опис яких займе багато місця і часу. Звернемо увагу лише на останні публікації вітчизняних авторів, які схильні вважати соціальним підприємництвом

діяльність організацій, що керуючись бізнес-стратегіями для отримання доходу, використовують його в соціальних цілях [11; 12; 13; 14].

Зважаючи на те, що сучасний період відрізняється зростанням ролі держави у розвитку КСВ та соціального підприємництва, є потреба у дослідженні механізмів державного впливу на ці процеси.

Метою статті є обґрунтування ролі держави у забезпеченні розвитку соціальної відповідальності підприємств та соціального підприємництва шляхом використання регуляторного механізму.

Матеріали і методи. В роботі над статтею були використані: нормативно-правові акти, що мали вплив на посилення соціальної відповідальності підприємств; аналітичні огляди вітчизняних та зарубіжних дослідників; наукові статті з питань взаємодії держави і бізнесу в процесі розвитку соціальної відповідальності. Були використані методи етимологічного аналізу – для пояснення значення термінів; компаративного аналізу – з метою виявлення спільного і відмінного в методах державного впливу на темпоральний розвиток соціальної відповідальності, узагальнення – для обґрунтування концептуальних положень державної політики підтримки соціальної відповідальності підприємств і соціального підприємництва.

Виклад основного матеріалу. З середини ХХ століття і до нашого часу роль держави в економічному житті стає не просто помітною, а повсюдною і всеохоплюючою. Регуляторні механізми держави використовуються для забезпечення макроекономічної стабільності, контролю за цінами, якістю продукції та способами виробництва, зайнятістю і заробітними платами, підтримки конкуренції і захисту внутрішнього ринку. Держава накладає на підприємців додаткові зобов'язання щодо безпечності виробництва, зменшення промислового забруднення та підтримки соціально значущих інститутів, які примушують їх збільшувати витрати і втрачати певну частку прибутку. Тобто, значна

частина соціальних функцій, які виконувалися державою, перекладаються на бізнес, що обумовлює виникнення низки понять, таких, як «соціальна відповідальність бізнесу» (СВБ), «соціальна відповідальність підприємства» (СВП), «корпоративна соціальна відповідальність» (КСВ), «соціальне підприємництво» (СП). І, якщо перші три з них, є ідентифікаторами ідентичних процесів (зростання відповідальності суб'єктів господарської діяльності за вплив їх дій на суспільство та довкілля), які торкаються різних аспектів виробничо-комерційної діяльності ринкових агентів, то термін «соціальне підприємництво» має відмінне значення (табл.1). У найбільш загальному вигляді під соціальним підприємництвом розуміють діяльність суб'єкта господарювання, пріоритетом якої є досягнення соціальних результатів, а отримання прибутку має другорядне значення. На сьогоднішній день в науковій літературі відсутні чіткі та усталені дефініції усіх наведених вище понять, а в Україні також відсутня і законодавча база, що унормовує відповідну діяльність. Лише в останні роки, в рамках виконання плану набуття членства в ЄС, парламентом України було ратифіковано ряд документів міжнародного значення та прийняті окремі внутрішні нормативні акти.

Таблиця 1

Найбільш поширені дефініції понять «корпоративна соціальна відповідальність» та «соціальне підприємництво»

Корпоративна соціальна відповідальність		Соціальне підприємництво	
визначення	джерело	визначення	джерело
Державний заклик до бізнесменів щодо самообмеження через невміння навести лад у власному господарстві і з природної людської схильності перекладати відповідальність на чужі плечі	М. Фрідман. Капіталізм і свобода [2, с.140]	Застосування передових практик традиційного підприємництва для вирішення соціальних проблем та досягнення сталих соціальних змін	Смаль В., Кокоть В. Що слід знати про соціальне підприємництво [17, с. 4]
Добровільний внесок бізнесу в соціальну, економічну й екологічну сфери, які безпосередньо	Г. Боуен. Соціальна	СП передбачає процес, за допомогою якого громадяни створюють або трансформують установи	Борнштейн Д., Девіс С. Соціальне підприємництво

пов'язані з основною діяльністю, проте які виходять за рамки визначеного законом мінімуму	відповідальність бізнесмена [8]	для вирішення таких соціальних проблем, як бідність, неграмотність, деградація довкілля, порушення прав людини, корупція, з метою покращення життя багатьох людей	во: що потрібно знати кожному? [18]
Система обов'язків корпорації, яка має такі складові: економічна (прибутковість); правова (законність); етична (моральність); філантропічна (добродійність)	А. Керрол. Корпоративна соціальна відповідальність: еволюція дефініційної конструкції [15]	Інноваційна модель надання продуктів та послуг, спрямованих на задоволення базових потреб, що залишилися поза увагою політичних та економічних інститутів	Майр Дж., Марті І. Дослідження соціального підприємництва: джерело пояснень, прогнозів і задоволення [19]
Відповідальна поведінка суб'єктів господарської діяльності щодо впливу їх рішень і дій на суспільство, навколишнє природне середовище, яка сприяє сталому розвитку суспільства; враховує очікування суб'єктів господарської діяльності та суспільства; відповідає законодавству і міжнародним нормам поведінки.	Концепція реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року [16].	Пріоритетом діяльності СП є досягнення соціальних результатів, зокрема, у сфері охорони здоров'я, освіти, науки, культури, навколишнього середовища, надання соціальних послуг та підтримки соціально вразливих груп населення.	Проект Закону України «Про соціальні підприємства» [20].

А, до прикладу, в багатьох європейських країнах усе помітнішим є процес інституалізації соціального підприємництва, у рамках якого приймаються закони, якими закріплюється визначення поняття соціального підприємства, окреслені форми створення соціальних підприємств, встановлені критерії віднесення підприємств до категорії соціальних, що має важливе значення при встановленні пріоритетності суб'єктів, з якими органи виконавчої влади укладають угоди на здійснення закупівель за кошти державного бюджету (табл. 2).

Законодавство про соціальні підприємства в окремих європейських країнах

Країна	Законодавчий акт	Основні положення
Італія	Disciplina delle cooperative sociali, 8 novembre 1991, n. 381[21]	Зазначено, що метою соціальних кооперативів є досягнення загальних інтересів громади та соціальна інтеграція громадян шляхом управління соціальними, медичними та освітніми послугами; здійснення сільськогосподарської, промислової, комерційної діяльності та працевлаштування малозабезпечених верств населення
Греція	Κοινωνική οικονομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα και άλλες διατάξεις, 30 Σεπτεμβρίου 2011, № 4019 [22]	Визначено, що соціальні кооперативи є інклюзивними підприємства, які стосуються інтеграції в економічне та соціальне життя осіб, що належать до вразливих груп населення. Мінімум 40% працівників цих підприємств обов'язково повинні належати до вразливих груп населення.
Польща	Ustawa o spółdzielniach socjalnych, 27 kwietnia 2006 r., Nr 94 poz. 651[23]	Закон визначає правила створення, ведення бізнесу, злиття та ліквідації соціального кооперативу.
Велика Британія	Public Services (Social Value), Act 8th March 2012 [24]	Закон вимагає від державних органів влади уваги до економічного, соціального та екологічного добробуту населення на основі контрактів на державні послуги, а також встановлює інші, пов'язані цілі.

Соціальне підприємництво в Україні починало своє становлення і продовжує розвиватися за підтримки і допомоги зарубіжних і міжнародних організацій, унаслідок чого формуються більш тісні, а головне, більш продуктивні стосунки між владою, організаціями громадянського суспільства та бізнесом. У 2011 р. Український фонд підтримки підприємництва та Британська Рада в Україні підписали Меморандум щодо

співробітництва для реалізації проекту «Сприяння соціальному підприємництву» в Україні. Проект спрямований на:

- подолання бідності шляхом створення нових робочих місць та допомоги соціально незахищеним верствам населення;
- диверсифікацію джерел фінансування організацій для забезпечення їх сталого розвитку;
- сприяння імплементації стратегічних підходів суб'єктів бізнесу в діяльність соціально орієнтованих організацій з метою досягнення соціальних результатів та прибутків.

Не зважаючи на відсутність в Україні спеціального законодавства щодо соціальної відповідальності бізнесу та соціального підприємництва, в окремих нормативно-правових актах міститься ряд положень, спрямованих на стимулювання відповідної діяльності. Через реалізацію нормативно-правових положень у суспільній свідомості поступово формується розуміння того, що соціальне підприємництво і соціально відповідальний бізнес здатні викликати позитивні зміни в суспільстві. Наприклад, Полтавська асоціація бізнесу наголошує, що вона є бізнес-спільнотою підприємців, зорієнтованих на розвиток, відповідальність і творення.

Зважаючи на те, що Європейська Комісія виділяє чотири основні сфери, найбільш придатні для розвитку соціального підприємства (навчання людей з обмеженими можливостями; надання індивідуальних соціальних послуг; розвиток місцевостей, що розташовані в несприятливих районах; інші некомерційні сфери), є велика потреба у збільшенні державної допомоги соціальним підприємствам та їх підтримці. На підставі аналізу нормативно-правових актів систематизовані основні види державної підтримки соціально відповідального підприємництва в Україні, представлені в табл. 3.

Основні види державної підтримки соціально відповідального підприємництва в Україні

Нормативно-правовий документ	Вид підтримки
Про затвердження Порядку надання роботодавцям компенсацій за працевлаштування зареєстрованих безробітних: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.02.2023 № 124	1. Надання компенсації фактичних витрат роботодавця у розмірі єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування; 2. Надання компенсації у розмірі 50% фактичних витрат на оплату праці, але не більше розміру мінімальної заробітної плати; 3. Надання компенсації у розмірі 50% мінімальної заробітної плати
Про затвердження Порядку здійснення заходів сприяння зайнятості, повернення коштів, спрямованих на фінансування таких заходів, у разі порушення гарантій зайнятості для внутрішньо переміщених осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.09.2015 № 696	Надання роботодавцям компенсацій на оплату праці за працевлаштування зареєстрованих безробітних із числа внутрішньо переміщених осіб
Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 331	Надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні
Про затвердження Порядку надання допомоги по частковому безробіттю: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2022 № 702	Надання допомоги по частковому безробіттю у зв'язку із зупиненням (скороченням) виробництва продукції (виконання робіт, надання послуг) з причин: економічного, технологічного характеру, виникнення надзвичайної ситуації, введення надзвичайного або воєнного стану, встановлення карантину
Про затвердження Порядку професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації зареєстрованих безробітних: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.03.2023 № 264	Організація професійного навчання зареєстрованих безробітних на замовлення роботодавців, зокрема, і соціальних підприємців
Деякі питання надання грантів бізнесу: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2022 № 738	Надання мікрогрантів за програмою «Власна справа» – від 50 до 250 тисяч гривень. Основною вимогою отримання коштів є створення нових робочих місць.
Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 р. №738 і від 12 жовтня 2022 р. №1156: Постанова Кабінету Міністрів України №286 (30.03.2023).	надання безповоротних грантів у рамках проекту «Робота, яка включатиме окремі напрями для ветеранського бізнесу.

Можна помітити, що спрямованість державної підтримки соціально відповідального підприємництва на забезпечення інклюзивності в сфері зайнятості, значною мірою обумовлені швидкими та болісними змінами соціально-економічних умов життя населення, викликаними військовою агресією Росії. Зрозуміло, що високий рівень безробіття, викликаний війною, необхідність поглиблення соціалізації ветеранів і людей з інвалідністю, екологічні загрози – ці та інші проблеми потребують нестандартних рішень з огляду на військове спрямування бюджету, а отже, роль соціальних підприємств буде лише зростати. Зважаючи на це державою, перш за все, мають бути розроблені критерії віднесення підприємств до категорії соціальних. За прикладом інших країн [25] можна запропонувати такі критерії, за якими підприємства можуть бути віднесені до соціальних:

- місія: розв’язання соціальних проблем;
- підприємницька діяльність забезпечує не менше 50% доходу;
- не менше 50% загального доходу витрачається на підтримку соціальних, екологічних чи культурних заходів;
- отримують не більше 50% доходу від благодійної та грантової діяльності.

Накладаючи обмеження на соціальні підприємства щодо використання прибутку, держава разом із цим, може запровадити в межах політики підтримки податкові пільги або повністю звільнити такі підприємства від сплати податку на прибуток. Дуже важливим аспектом бюджетної підтримки соціальних підприємств може стати надання переваг, при розміщенні державного замовлення на постачання товарів і послуг, тим суб’єктам господарювання, які мають своєю метою підвищення загального добробуту. Звичайно, потребують врегулювання юридичні аспекти соціального підприємництва, оскільки на сьогодні відсутнє законодавче визначення даного поняття.

Висновки. Соціальне підприємництво в Україні, як і в багатьох інших країнах, розвивається на основі корпоративної соціальної відповідальності (КСВ). Беручи на себе розв'язання багатьох соціальних проблем, які держава не може ефективно подолати, соціальні підприємства відмовляються від споживацького підходу до використання прибутку, але водночас при цьому розраховують на підтримку держави. На сьогоднішній день в Україні відсутня законодавча база, що унормовує діяльність соціальних підприємств, а отже і не пропонує чітких та усталених дефініцій понять, що стосуються соціального підприємництва. Однак, підписані Україною міжнародні зобов'язання щодо сприяння соціальному підприємництву, обумовлюють посилення державної підтримки відповідних підприємств. Для цього необхідно встановити критерії віднесення підприємств до категорії соціальних; збалансувати питання розподілу прибутків та оподаткування; забезпечити першочерговість доступу соціальних підприємств до державних замовлень.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення механізму оподаткування соціальних підприємств.

Література

1. Nurhaedah N., Marif M., Ramadhani R., Jasmariar. Functions of the State in the Implementation of Social Responsibility by State-Owned Enterprises. URL: <https://www.atlantis-press.com/article/125996804.pdf> (дата звернення: 03.12.2024).
2. Фрідман М., Фрідман Р. Капіталізм і свобода; пер. з англ. Н. Рогачевська. К.: Наш формат, 2017. 216 с.
3. Mises Ludwig von. Human Action: A Treatise on Economics, vol. 1. The Online Library of Liberty: Project of Liberty Fund, 1996. 249 p. URL: https://oll-resources.s3.us-east-2.amazonaws.com/oll3/store/titles/1893/Mises_3843-01_EBk_v6.0.pdf (дата звернення: 03.12.2024).

4. Гаєк Ф. Шлях до рабства. К.: Наш формат, 2022. 208 с.
5. Саймон Г. А. Адміністративна поведінка: дослідження процесів прийняття рішень в організаціях, що виконують адміністративні функції; пер. з англ. Вид. перероб. і доповн. К.: АртЕк, 2001. 392 с.
6. Mandevere M. Corporate social responsibility in state-owned enterprises: Zimbabwe Revenue Authority, *Africa's Public Service Delivery and Performance Review*. 2024. Том 12, № 1. URL: <https://apsdpr.org/index.php/apsdpr/article/view/754/1640#18> (дата звернення: 03.12.2024).
7. Carnegie A. The Gospel of Wealth. New York: Carnegie Corporation, 2017. 48 p. URL: https://media.carnegie.org/filer_public/0a/e1/0ae166c5-fca3-4adf-82a7-74c0534cd8de/gospel_of_wealth_2017.pdf?_gl=1*i17am6*_gcl_au*MjA2MjM0NDcxNy4xNzMzMzQwMTg0 (дата звернення: 04.12.2024).
8. Bowen H. R. Social Responsibilities of the Businessman. URL: https://books.google.com.ua/books?id=ALIPAwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 04.12.2024).
9. Selekmán B. M. A Moral Philosophy for Management. University of California: McGraw-Hill, 1959. 219 p.
10. Carson R. Silent Spring. URL: https://library.uniteddiversity.coop/More_Books_and_Reports/Silent_Spring-Rachel_Carson-1962.pdf (дата звернення: 04.12.2024).
11. Баюра Д. О. Корпоративна соціальна відповідальність у системі корпоративного управління. *Україна: аспекти праці*. 2009. №1. С. 21-25.
12. Біла І. С., Шевченко О. О. Соціальне підприємництво – сучасний тренд економічного розвитку. *Наукові записки НаУКМА. Економічні науки*. 2021. Т. 6. Вип. 1. С. 28-33.

13. Косович Б. Соціальне підприємництво в Україні: актуальні питання становлення. *Економіка та держава* . 2020. № 3. С. 77–81.
14. Сабецька Т. Економічний зміст та історія розвитку соціального підприємництва. *Економіка та суспільство*. 2023. № 48. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-44>.
15. Carroll A. B. Corporate social responsibility: Evolution of definitional construct. *Business and Society*. 1999. Vol. 38, Iss. 3. P. 268–295.
16. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2020 № 66-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.12.2024).
17. Смаль В., Кокоть В. Що слід знати про соціальне підприємництво: посіб. К.: Проект «Проміс», 2017. 58 с.
18. Bornstein D., Davis S. Social Entrepreneurship: What Everyone Needs to Know? Oxford University Press. Kindle Edition, 2010. 141 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=nujQCwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false> (дата звернення: 09.12.2024).
19. Mair J., Marti I. Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight. *Journal of World Business*. 2006. Vol. 41. P. 36–44.
20. Про соціальні підприємства: Проект Закону України від 07.02.2019 № 2679-VIII (відкликаний). URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54903 (дата звернення: 09.12.2024).
21. Disciplina delle cooperative sociali: Legge 8 novembre 1991, n. 381. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/ita162602.pdf> (дата звернення: 11.12.2024).

22. Κοινωνική οικονομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα και άλλες διατάξεις: νόμος 30 Σεπτεμβρίου 2011, № 4019. URL: <https://www.nomikosodigos.info/guide/legislation/638-koinoniki-oikonomia-kai-koinoniki-epiheirimatikotita-kai-loipes-diataxeis> (дата звернення: 11.12.2024).

23. O spółdzielniach socjalnych: Ustawa 27 kwietnia 2006 r., Nr 94 poz. 651. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20060940651/U/D20060651Lj.pdf> (дата звернення: 11.12.2024).

24. Public Services (Social Value): Act 8th March 2012. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2012/3/enacted> (дата звернення: 11.12.2024).

25. Велика Британія та Німеччина: як соціальне підприємництво працює за кордоном. URL: <https://www.village.com.ua/village/business/sotsialne-pidpryemnytstvo/350907-social-business-2> (дата звернення: 16.12.2024).

References

1. Nurhaedah N., Marif M., Ramadhani R., Jasmariar. Functions of the State in the Implementation of Social Responsibility by State-Owned Enterprises. URL: <https://www.atlantis-press.com/article/125996804.pdf>.

2. Fridman M., Fridman R. Kapitalizm i svoboda; per. z anhl. N. Rohachevska. K.: Nash format, 2017. 216 s. [in Ukrainian].

3. Mises Ludwig von. Human Action: A Treatise on Economics, vol. 1. The Online Library of Liberty: Project of Liberty Fund, 1996. 249 r. URL: https://oll-resources.s3.us-east-2.amazonaws.com/oll3/store/titles/1893/Mises_3843-01_EBk_v6.0.pdf.

4. Haiek F. Shliakh do rabstva. K.: Nash format, 2022. 208 s. [in Ukrainian].

5. Saimon H. A. Administratyvna povedinka: doslidzhennia protsesiv pryiniattia rishen v orhanizatsiiakh, shcho vykonuiut administratyvni funktsii; per. z anhl. Vyd. pererob. i dopovn. K.: ArtEk, 2001. 392 s. [in Ukrainian].

6. Mandevere M. Corporate social responsibility in state-owned enterprises: Zimbabwe Revenue Authority, Africas Public Service Delivery and Performance Review. 2024. Tom 12. № 1. URL: <https://apsdpr.org/index.php/apsdpr/article/view/754/1640#18>.

7. Carnegie A. The Gospel of Wealth. New York: Carnegie Corporation, 2017. 48 r. URL: https://media.carnegie.org/filer_public/0a/e1/0ae166c5-fca3-4adf-82a7-74c0534cd8de/gospel_of_wealth_2017.pdf?_gl=1*i17am6*_gcl_au*MjA2MjM0NDcxNy4xNzMzMzQwMTg0.

8. Bowen H. R. Social Responsibilities of the Businessman. URL: https://books.google.com.ua/books?id=ALIPAwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=uk&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.

9. Selekmán B. M. A Moral Philosophy for Management. University of California: McGraw-Hill, 1959. 219 r.

10. Carson R. Silent Spring. URL: https://library.uniteddiversity.coop/More_Books_and_Reports/Silent_Spring-Rachel_Carson-1962.pdf.

11. Baiura D. O. Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist u systemi korporatyvnoho upravlinnia. *Ukraina: aspekty pratsi*. 2009. № 1. S. 21-25 [in Ukrainian].

12. Bila I. S., Shevchenko O. O. Sotsialne pidpriemnytstvo – suchasnyi trend ekonomichnoho rozvytku. *Naukovi zapysky NaUKMA. Ekonomichni nauky*. 2021. T. 6, Vyp. 1. S. 28-33 [in Ukrainian].

13. Kosovych B. Sotsialne pidpriemnytstvo v Ukraini: aktualni pytannia stanovlennia. *Ekonomika ta derzhava*. 2020. № 3. S. 77–81 [in Ukrainian].

14. Sabetska, T. Ekonomichnyi zmist ta istoriia rozvytku sotsialnoho pidpryiemnytstva. *Ekonomika ta suspilstvo*. 2023. № 48. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-44> [in Ukrainian].

15. Carroll A. B. Corporate social responsibility: Evolution of definitional construct. *Business and Society*. 1999. Vol. 38. Iss. 3. P. 268–295.

16. Pro skhvalennia Kontseptsii realizatsii derzhavnoi polityky u sferi spriannia rozvytku sotsialno vidpovidalnoho biznesu v Ukraini na period do 2030 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24.01.2020 № 66-r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2020-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

17. Smal V., Kokot V. Shcho slid znaty pro sotsialne pidpryiemnytstvo: posib. K.: Proekt «Promis», 2017. 58 s. [in Ukrainian].

18. Bornstein D., Davis S. Social Entrepreneurship: What Everyone Needs to Know? Oxford University Press. Kindle Edition, 2010. 141 r. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=nujQCwAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>.

19. Mair J., Marti I. Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight. *Journal of World Business*. 2006. Vol. 41. S. 36–44.

20. Pro sotsialni pidpryiemstva: Proekt Zakonu Ukrainy vid 07.02.2019 № 2679-VIII (vidklykanyi). URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54903 [in Ukrainian].

21. Disciplina delle cooperative sociali: Legge 8 novembre 1991, n. 381. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/ita162602.pdf>.

22. Κοινωνική οικονομία και κοινωνική επιχειρηματικότητα και άλλες διατάξεις: νόμος 30 Σεπτεμβρίου 2011, № 4019. URL: <https://www.nomikosodigos.info/guide/legislation/638-koinoniki-oikonomia-kai-koinoniki-epiheirimatikotita-kai-loipes-diataxeis>.

23. O spółdzielniach socjalnych: Ustawa 27 kwietnia 2006 r., Nr 94 poz. 651. URL:

<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20060940651/U/D20060651Lj.pdf> (data zvernennia 11.12.2024).

24. Public Services (Social Value): Act 8th March 2012. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2012/3/enacted>.

25. Velyka Brytaniia ta Nimechchyna: yak sotsialne pidpryemnytstvo pratsiuie za kordonom. URL: <https://www.village.com.ua/village/business/sotsialne-pidpryemnytstvo/350907-social-business-2> [in Ukrainian].